

Németh József

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁMRÓL

Horváth Ádám arcképe

Érdekes sorsú, sokarcú, nehezen jellemezhető, nemegyszer félreismeret szereplője a magyar irodalomnak.

Kömlődön, Füreden, Szántódpusztán, Petrikeresztúron, Bajánsenyén, Nagybjajomban táblák őrzik emlékét, Szántódon kiállítása látható, utca, zeneiskola viseli nevét. Nagybjajomi nyughelyét mégis nyomtalanul elfedték, vélt sírját Petrikeresztúron némely útikönyv is említi. Ő maga 1787-1819 között 17 kinyomtatott művét vehette kézbe, 1820-ban kétannyi kéziratot hagyott özvegyére, ennek fele azóta elveszett. Halála után 122 évig egyetlen kötete sem jelent meg, majd fél évszázad alatt öt: közülük négyet addig kiadatlan kéziratból rendeztek sajtó alá, s csak a negyedik, a Felfedezett titok tekinthető második kiadásnak. Ez először 1792-ben, a szerzőt és a nyomdászt elhallgatva, anonim műként hagyhatta el a tipográfia.

Kiterjedt, ma már alig olvasott életművénel jóval terjedelmesebb a róla szóló cikkek, kötetek máig is bővülő sora. Mégis mindeddig nem jelent meg részletes életrajza, s a magyar irodalom története 3. kötetének 22 sornyi biográfijában is öt téves, de legalábbis pontatlan állítást olvashatunk. A hazai literatúra múltjának hivatott ismerői is zavarba jönnének, ha Horváth 4-5 művét fel kellene sorolniok - ugyanakkor vasárnaponként sok száz magyar kálvinista templomban igaz hittel éneklék néhány, a református énekeskönyvben szereplő versét. Igaz, anélkül, hogy a szerzőre gondolnának.

Fiatalkorában elismert, népszerű írónak számított. „Ez a Horváth úr műzsája oly hatalmas, hogy képzésemet képzése után ragadja, lehetetlen, hogy a világról el ne feledkezzem, amikor az ő verseire függesztem elmékedésemet” - Csokonai Tempetői című darabjának első mondatai hangzanak így. A ritkán színre kerülő mű mai nézője bizonyára nem gondol arra, hogy Rozáliát, a rokonszenves hősnőt Horváth Ádám versei búvölték el.

A köztudatban mégis inkább a régies viseletű, konzervatív író, a furcsa apolihisztor, a sárba süppedt kúriákban dalogató földmérő, az unatkozó göcseji özvegyekkel és széplelkű kisasszonyokkal verses leveleket váltó öregúr képe él. A magyar irodalom kézikönyve is a hagyományörző írók közt tartja számon, s nem annyira saját műveiért, hanem az *Ötödik száz énekek* összegyűjtéséért becsüli.

Első verseskötetének címlapja

1760-1820 között élt. Elszegényedett nemesi-prédikátor família szülötte, Kömlődön jegyezték be a matrikulába. Ugyanabban a paróchiában, ahol 55 év múlva Obornyik Károly drámaíró, Petőfi barátja is megszületett. A nemesség inkább csak távoli múltba vesző emlék, akárcsak az ősök származási helyére utaló Pálóczi előnév is. E prédikátumot az író mindössze egyszer, az 1790-es nemesi felbuzdulás idején használta. Annál elevebb, köznapibb valóság, az érzelmeket és gondolkodást is meghatározó elem volt az igeihirdető elődök hagyománya, a szülői ház literátus, könyves, kissé konzervatív világa. Apja is tollforgató ember, népszerűsítő természettudományos mű szerzője.

Másik nagy, útra indító élménye a debreceni református kollégium volt. Hét esztendő telt itt, a leginkább fogékony kamasz- és ifjú éveket. 1773-ban, Csokonai születési évében érkezett az alföldi városba és 1780-ban, a biztos kicsapást megelőzendő távozott onnét. Ekkor még a város is, iskolája is benne élt az európai haladó áramlatokban, s nagy becsülete volt itt a műveltségnek. A skóla nagyírú professzora Hatvani István, a város püspöke a Senecát, Voltaire-t fordító Szilágyi Sámuel, főorvosa a kiemelkedő polihisztor, Weszprémi István volt. Főbírája, egyúttal a kollégium főgondnoka az Utrechiben tanult, Fénelont fordító, grammatikát író Domokos Lajos. Horváth itt szerezte biztos zenei, irodalmi, matematikai ismereteit, olyan szaktudást, melynek alapján 21 éves korában mérnöki és ügyvédi oklevelet kaphatott.

Tanulmányai befejeztével Pápán telepedett le, földmérő lett. Ekkor találkozott harmadik nagy élményével. A vidéki hononáciorok, a birtokos nemesek világával. Ettől kezdve egész életét az értelmiségi léttel való küszködés kíséri végig. Megfeszített munkával a pápai polgárosultabb légkörben némi tekintélyt szerzett. Házassága után Balatonfüreden telepedett le, szeretett volna beke-

rülni a Balaton-felvidéki köznemesség zártabb világába, egyszersmind a magyar irodalomba is. Erre az értelmiségi munkát végző, otthonától hosszabb időre is távolra kényszerülő mérnök státusza nem volt alkalmas. 1787-ben a Királyi Kamarától kibérelte a Tihanyi Apátság szántódi uradalmát, s öt éven át lakása volt Füreden is, Szántódon is. Birtokai a Balaton két oldalán terültek el, nem csoda, hogy a gyakori átkelés közben a nagy, sokarcú tó is költői témájává vált. Nem ő az első, aki versben leírta a nevét, de elsőként vallotta a legszebb vidéknek:

*Egyszer hát, kijövéen Balaton férjére
Olyanok akadtak vizsgáló szemére,
Hogy kéntelen a Bécs s Bäden szégyenére
Bámulni ezeknek sokkal szebbségére.*

Szántódi bérlőként kapcsolódott be Zala mellett Somogy közéletébe is. Szívesen látott vendég a siófoki, tabi, lengyeltóti kúriákban, paróchiákban, plébániákban. 1790-ben tagja lett a korona hazatértét köszöntő somogyi nemesi bandériumnak is. Így került Budára, s nem Somogy diétai követeként, ahogy a legtöbb tanulmány tévesen állítja.

Horváth életében az 1785-1795 közötti évtized jelentette a pálya csúcspontját. Fiatalon, alig harminc évesen a magyar irodalom egyik központi szereplőjévé vált, s annak mozgalmas, izgalmas évtizedében érett költővé. Igaz, hogy újkori literatúránk korszakhatárát 1772-től számítjuk, de ez a dátum akkor még nem lehetett tudatos, majd csak később növelte jelképes fordulattá Kazinczy s nyomán Toldy Ferenc is. 1782-1783 táján azonban már látványosan szaporodtak a jelek, hogy a nyelv ügye kezd közüggé válni. II. József rendelete a nyelvet a politikai és a társadalmi élet központjává emelte, Bessenyei még elméleti fejtegetéseit a napi gondokkal kapcsolta össze. Több ezer embernél: tanároknál, tisztviselőknél a német szó hivatalossá deklarációja a napi megélhetés elvesztésének rémét is feltámasztotta. Ugyanakkor nyomdák nyíltak, újságokra lehetett előfizetni, tegnap még tilalmas könyveket vásárolni. Eddig az irodalom megjelenési formája a kéziratos másolat vagy a kész könyv volt, most szaporodtak a fűrgébb folyóiratok.

A költészet közüggé vált. Idős, tekintélyes grófok és bárók neve állt kötetek élén és érzelmes versek alján. Máskor szelíd papok perelnek egymással, szíves barátságok szakadnak meg, heves rágalmakat közvetít a gyorsabb posta pusztán azért, mert a feladók másként vélekednek arról, hogy mikor hosszú egy szótag, az eredeti mű vagy a fordítás haszna nagyobb-e, szabad-e nyilvánosan bírálni a jószándékú, de gyatra verset. Pázmány idejében voltak hasonló szenvedélyes disputák: akkor az üdvösségről, a szentírásról, most a ritmusról, a kádenciáról csapnak össze az indulatok, nemegyszer kolostoron belül is.

Az irodalmi barátságok is forróbbak. „*íróink s olvasóink száma mindinkább szaporodnék, s ha az ügynek új munkás barátja tünne fel, kicsinyességgel ugyan talán, talán egy alkalmi verssel, de amely lelket mutata s reménységet hagyott, hogy az író ott meg nem áll, mely öröm vala mindenfelél Mint röpkölne az új név egy szájról más szájra! Az új társ felkeresése a régibbeket, s a régibbek kiterjesztett karral jövének az új elébe... Jobb lélek kezdde szárnyallani a közügy mezején, s most közelíte igazán a várva-várt reggel!*” - emlékezett Kazinczy három évtizeddel később, az újra derülni kezdő magyar ég alatt.

Horváth is buzgó levelező. „*Viszketeges elmém tudósokkal... szeretne társ lenni... von oly nap, hogy tíz-tizenkét levelet adnak kezembe!*” jegyezte fel. Ő is irodalmi társaságot tervez, könyvnyomtató műhelyt, papírmalmot akar szervezni, hogy az új művek közzétételét elősegítse.

Hogy milyen élénk kapcsolatban állt jeles kortársaival, annak bizonyosságul érdemes áttekintenünk a Füredre, Szántódra érkező levelek feladóinak nevét: Andrád Sámuel, Aszaly János, Batsányi János, Bercsenyi Dániel, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Fekete János, Festetics György, Földi János, Görög Demeter, Gyöngyösi János, Hajnóczy József, Kazinczy Ferenc, Kovács Ferenc, Nagy János, Nagyváthy János, Péczely József, Ráday Gedeon, Schaffrath Lipót, Baróti Szabó Dávid, Szacsavay Sándor, Széchényi Ferenc, Szerdahelyi György, Teleki József, Vajda Sámuel, Virág Benedek - most csak azokat emítve, akik a Magyar életrajzi lexikonban is szerepelnek.

A skála rendkívül széles. A 78 esztendő Ráday Gedeon és a 19 éves Csokonai, a polgár Földi és gróf Széchényi, katolikus szerzetesek és harcos reformá-

Az Ötödteász Énekek 31. lapja

tusok, szabadkőművesek, a Martinovics per későbbi három elítélte - mind-mind belefért Horváth kapcsolatainak, rokonszenvének körébe. Maga is hamarosan a kor vitáinak középpontjába kerül, dicséretben is, szidalomban is bőven van része. Kívíta a kor egyik legmaradibb elméjének, Szaicz Leonak a rosszállását, de verssel köszönti a másik szerzetes, a zalai-somogyi föld neveltje, ekkor fehérvári tanár: Virág Benedek. A pályakezdő Csokonait Kazinczy mint második Horváth Ádámot köszöntötte és biztatta.

1787-1793 között hét kötete - és ugyanennyi füzetje - hagyta el a nyomdát, egy darabját előadta a pesti színtársulat, írt történelmi vígjátékot, satirikus államregényt is. Három verskötet, egy eposz, csillagászati tanköltemény, az első magyar nyelvű lélektani mű, több politikai röpirat, szabadkőműves énrégény - íme tevékenységének széles skálája.

Jelen van majd minden - ekkor induló - irodalmi folyóiratban. A kényes ízlésű Kazinczy Orpheusának is munkatársa. A szerkesztő nemcsak írásait várja, hanem verssel is köszönti:

*Örvendj! élni fogunk! s később unokáim örömmel
Emlegetik, Horváthjéért mint ége Kazinczy.*

AKassán megjelenő folyóirat nyolc füzetének egyikéből sem hiányzik a főredi-szántódi poéta valamelyik műve. Az összesen 850 lapoldalból 88-at Horváth írásai, 32-t pedig a róla szóló, neki ajánlott művek töltenek meg. A matematikát is kedvelő író elégedetten számolhatta ki: az Orpheus 14 percentje az ő irodalmi hírnevét szolgálta.

Közmondás-gyűjteményének előszava

Emozgalmas, lázasan alkotó korszaka 1793-95 körül lezárult. Ma már csak találgathatjuk, hogy felszínesebb tehetsége, magánéletének válsága, anyagi helyzetének romlása, a borúsabb társadalmi-politikai légkör, jó társai egy részének elvesztése, bebörtönzése, a Martinovics-mozgalomban való érintettsége milyen szerepet játszott mindebben.

1795-ben Nagybajomra költözött. Itt már csendes, visszahúzódo életet él, kapcsolatai meglazulnak, második házassága is kudarcot vall. Mindvégig régi ismerősével, rokonával, Sárközi Istvánnal talál szellemi köteléket, pár évig a közelben élő Csokonait is a korán meghalt, érdekes sorsú Czindery László barátságából merít erőt. Vagyoni helyzetét azon szándékkal próbálja javítani, hogy a későbbi gondtalan irodalmi alkotás lehetőségét biztosítsa. Keveset ír, a matematikai és filozófiai témákon kívül más iránt alig érdeklődik, néhány versének szinte egyetlen ihletője a Napoleonnal vívott háború. Kárpótlásul egyházi tisztségeire fordít nagy gondot: a külső-somogyi, majd a felső-baranyai református egyházkerület szorgalmas, eredményes kurátora. Nyolc verse is belekerült az 1808-as kiadású új énekeskönyvbe.

Utolsó évtizedét Petrikeresztúron, egy nehezen megközelíthető kis zalai faluban töltötte. Ide a közelben, Nagylengyelben gazdálkodó, írogató régi barát, Tuboly László invitálására költözött. Fogyaikozó erejét ezután kizárólag az irodalomnak szenteli. Igen sokat, már-már kétségbeesett igyekezettel dolgozik, próbál újra bekapcsolódni a megváltozott irodalmi életbe. De szépirodalmi munkái ekkor már jelentéktelenek, közülük is csak néhány jelent meg, ezek is alig keltenek visszhangot. Történelmi témájú kötetei már keletkezésük idején is avult személetűek. Megismerkedik ugyan Berzsényi Dániellel, Festetics Györggyel, Kisfaludy Sándorral, megint buzgón levelezik Kazinczyval, több írásban is védelmére kelt a Kölcsey által megbírált Csokonainak, szorgosan gyűjtötte a szabadkőműves emlékeket, lelkes résztvevője a keszthelyi Helikonnak, maga is Göcseji Helikont szervez, de már véglegesen a magyar irodalom peremére szorult vissza.

Ekorszak nagy értékét néprajzi, népköltészeti, zenei gyűjtései jelentik. Sikerüknek azonban nem örülhetett. A magyar nyelv dialektusairól írt tanulmánya már halála után, 1820-ban nyerte el a Marczibányi-díjat s jelent meg Teleki József hasonló témájú művével együtt. Az 1813-ban befejezett *Örökös énekek* című kéziratos énekeskönyvében saját verseket és Somogyban, Zalában gyűjtött népdalokat közölt dallamaikkal együtt. Kiadását azonban nemcsak ő nem érthette meg, hanem erre az utókornak is 140 évet kellett várnia.

Nagy példabeszéd-közmondás gyűjteményét mindmáig a Magyar Tudományos Akadémia kézirattára őrzi. Sok kincset rejt magában, érdemes lenne a 180 esztendő sötétből fényre segíteni, közkinccsé tenni.